

Концептуальні засади становлення та розвитку нового світового економічного порядку

АНОТАЦІЯ. Розкрито сутність міждисциплінарного поняття «світовий порядок», показана гетерогенність поглядів представників різних напрямків та наукових шкіл, зокрема у площині забезпечення стабільності міжнародної системи та соціальної справедливості, концентрації владних повноважень та дотримання стандартів демократії. Доведено, що суперечливість природи світового простору посилюється в результаті впливу динамічних змін системи міжнародних відносин в історичній ретроспективі, що зумовлює постійну його трансформацію. Виокремлено три основні концептуальні підходи до формування світового порядку – політологічний, соціологічний та організаційний. Виявлено специфічні риси історичних типів світових порядків серед яких та доведено, що фундаментальною основою еволюційного розвитку світового простору виступає зміна системи світорегулювання, яка має тенденцію до безладу, хаосу. Встановлено, що розвиток світової економічної системи протікає хвилеподібно під впливом ендегенних та екзогенних факторів, обумовлюючи формування нової парадигми світового простору як складної організаційної системи. На основі міждисциплінарного підходу, запропоновано розширити принцип ентропії для прогнозування структурних змін в організації світового простору як нестійкої системи. Проведено ретроспективний аналіз рівня економічного розвитку країн світу на підставі росту ВВП, ВВП на душу населення та ВВП за паритетом купівельної спроможності країн, що визначає їх можливість впливати на процес заміни парадигми світового устрою. Встановлено, що відбувається вирівнювання дисбалансу рівнів економічного розвитку країн світу та збільшення кількості полюсів у процесі становлення нового світового порядку.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: світовий порядок, міжнародна система, міжнародний порядок, міжнародні відносини, національний суверенітет, національна безпека, хаос, ентропія, ВВП.

Вступ

На початку ХХІ століття однією з найбільш дискусійних проблем не лише серед науковців, але й політиків, залишається світовий порядок. Адже в основі непорозумінь залишаються трактування сутності категорії «світовий порядок», рушійних сил та закономірностей розвитку. Концептуальні засади, формуються під час гострих дебатів, які точаться на державному та міжнародному рівнях, коректується за умови зміни зовнішньополітичних стратегій найрозвинутіших країн

¹ Молчанова Еллана Юрївна — кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». Сфера наукових інтересів: міжнародний економічний порядок, ентропія, криптовалюты, світова економічна система. Електронна адреса: ellanam@ukr.net.

Ковтонюк Катерина Володимирівна — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародної економіки ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». Сфера наукових інтересів: європейська інтеграція, глобальна інтеграція, новий економічний порядок, цифрова економіка, економічне зростання. Електронна адреса: k.kovtoniuk@gmail.com.

світу. В них також підкреслюється диференціація світу, особливо акцентується увага на такому явищі, як акторське геополітичне протиборство.

У даний час існує цілий ряд потужних, явно виражених, геополітичних потоків, які розвиваються флюктуаційно та призводять світовий порядок до нового стану, контури якого поки не визначені. До таких факторів слід віднести²: (1) США прагнуть зберегти і зміцнити своє одноосібне домінуюче становище у світі, спираючись на свою економічну, політичну та військову міць; (2) уніфікація міжнародної системи, яка супроводжується втратою національного суверенітету країн під впливом інтеграційної, транснаціоналізаційної та глобалізаційної тенденцій; (3) назрівання націоналістичних настроїв, пошуку соціокультурної та цивілізаційної ідентичності цілої низки країн, що ґрунтуються на поверненні втрачених культурних традицій, устоїв, історичних святинь і т.д.; (4) посилення соціальної нерівності у світі, яке призводить до зростання невдоволення і обурення бідної більшості країн світу; (5) активізація міжнародного тероризму, який набуває ряд рис, що не були йому властиві на попередніх етапах розвитку людства; (6) вичерпання сировинних ресурсів і погіршення стану навколишнього середовища.

В сутності, розвиток сучасного світу визначається п'ятьма факторами: силою, багатством, хаосом, ідентичністю та справедливістю. Їх дія і взаємодія визначить нову конфігурацію світового порядку, нову геополітичну, економічну, цивілізаційну парадигму розвитку. Для підтвердження даної тези визначимо основні концептуальні засади світового порядку, а також закладемо підвалини нової парадигми організації світового порядку.

Теоретичний аналіз категорії «світовий порядок»

Не одне десятиліття точаться дибати щодо проблем нового світового порядку, трансформації чи зміни системи його регулювання, проте до цього часу відсутня єдина думка з приводу трактування даної категорії.

Таким чином, доцільно розглянути погляди провідних представників різних наукових шкіл на сутність категорії «світовий порядок», зокрема: (1) англійської школи міжнародних відносин, яка представлена Х.Буллом (1977); (2) школи політичного «реалізму» та провідних її науковців серед яких звернемо увагу на праці Г.Моргентау

² Калюжний В. Контуры мирового устройства в XXI веке (теоретический анализ) [Электронный ресурс] / В.Калюжний // Власть. — 2009. — № 11. — С. 75-78. — Режим доступа до журн.: <http://cyberleninka.ru> (дата обращения: 11.03. 2018 г.).

(1973), Р.Арона (1966), К.Уолтца (1979); (3) конструктивізму, що представлена її засновником Р. Гілпіном (1981); (4) школи критичного матеріалізму серед представників якої варто відзначити Р.Кокса (1987); (5) різні школи ліберальної думки, які представлені аналізом поглядів Дж.Айкенберра (2009) та Анни-Марі Слотер (2004); (6) глобалізаційної школи серед якої відзначимо Д.Хелдома (1995); та (7) марксистської та деконструктивістської школи, що представлена поглядами М.Харда та А.Негрі (2000). Крім того, не залишаться поза нашою увагою й інші сучасні роботи в яких висвітлюються думки щодо особливостей організації та функціонування світового порядку.

Так, провідний представник англійської школи міжнародних відносин у своїй роботі «Анархічне суспільство: дослідження порядку в світовій політиці» (1977) Хедлі Булл вважає, що світовий порядок формується з моделей або розпоряджень людської діяльності, спрямованих на чітко визначені цілі³. Крім того він наголошує, що світовий порядок замінить не лише міжнародну анархію в системі міжнародних відносин Томаса Гоббса, але й глобального суспільства Андре Франка. Слід зазначити, що з критикою теорії Т.Гоббса дослідник одночасно заперечувались погляди представників наукового реалізму, що першими сформулювали принцип міжнародного анархізму та визнавався англійською науковою школою. Проте, Булл наголошує, що світовий порядок повинен превалювати над правосуддям.

Представники школи політичного реалізму Ганс Моргентау⁴, Раймон Арон⁵, Кеннет Ніл Уолтц⁶, визначали світовий порядок як певний стан міжнародних економічних відносин, який формується під впливом об'єктивного начала, тобто співвідношення потенціалів суб'єктів світової політики, особливо великих держав. Слід зазначити, що баланс сил формується під впливом військової сили, а їх перерозподіл сил між великими державами може різнитися від реально задекларованих, проте вони реально оцінювали наслідки своїх дій.

Відомий американський дослідник-неореаліст Роберт Гілпін, засновник конструктивістського підходу до трактування світового порядку вважав, що стабільного його функціонування повинна забезпечуватись через реалізацію бажань країн-лідерів забезпечити контроль над взаємодією інших суб'єктів господарювання⁷. Його бачення розвинули Л.Міллер і Р.Купер. На відміну від реалістів Л.Міллер бача-

³ Bull H. *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics* / H. Bull. — New York: Columbia University Press, 1977. — 335 p.

⁴ Morgenthau H. *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace.* — [Fifth Edition]. — N.Y.: Alfred A. Knopf, 1973. — 618 p.

⁵ Raymond A. *Peace and War: A Theory of International Relations* / A. Raymond. — NY: Doubleday&Company, 1966. — 820 p.

⁶ Waltz K.N. *Theory of International Politics* / N.Kenneth Waltz. — N.Y.: McGraw Hill, 1979. — 256 p.

⁷ Gilpin R. *War and Change in the World Politics* / R. Gilpin. — Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1981. — 272 p.

чав у наявності головного принципу міжнародного правопорядку, якого повинні були дотримуватися усі учасники міжнародних економічних відносин. Таким чином, на його думку, світовий порядок є «образом дії» і «процесом»⁸. Р.Купер наводить різні варіації сутності категорії світовий порядок: (1) основоположний тип поведінки суб'єктів міжнародних відносин, які дотримуються організаційних умов створеної системи або справляти на неї руйнівний вплив; (2) певний рівень стабільності та цілісності організованої системи; (3) розроблені правила поведінки, які забезпечують управління системою з метою підтримання її в стані стабільності⁹.

Інший погляд на світовий порядок, характерний для представника школи критичного матеріалізму Роберта Кокса. На його думку, світовий порядок набуває завершеного вигляду в результаті трансформаційних змін, що виникли у світовій капіталістичній системі протягом епохи імперіалізму та утвердження ідей панамериканізму. Такі зміни, на думку Р.Кокса, обумовили формування гегемоністичних настроїв при зміні світового порядку¹⁰. Слід зазначити, що науковець не розглядав впливу демократії на світовий порядок. Проте, представники ліберальної та глобалізаційної школи навпаки вбачають тісний взаємозв'язок між даними поняттями, хоча і по-різному.

Зокрема, представник ліберальної школи Джон Айкенберрі вважає, що світовий порядок – сукупність правових норм та звичаїв, що визначають поведінку суб'єктів міжнародних відносин. Проте, наголошує на тому, що демократичні цінності повинні лежати в основі формування світового порядку, оскільки він постійно змінюється під впливом тих чи інших факторів. Особливої уваги заслуговує й те, що поруч з демократією Дж.Айкенберрі до елементів світової політики відносить також відкриті ринки, суспільну безпеку та міжнародні інститути (організації). Так, професор Принстонського університету Дж.Айкенберрі вказує, що світовий порядок відрізняється від ліберального інтернаціоналізму: 1.0 Вудро Вілсона; 2.0 холодної війни; і 3.0 постгегемонічного ліберального інтернаціоналізму (сутність якого до сих пір залишається точно не зрозумілою)¹¹.

Інший представник ліберальної школи Анна-Марі Слотер вважає, що світовий порядок, характеризується системою взаємозв'язків між національними органами влади та міжнародними інститутами, що форму глобальну систему управління. Остання у свою чергу покли-

⁸ Miller L. *Global Order: Value and Power in International Politics* / L. Miller. — Boulder Co.: Westview Press, 1994. — 320 p.

⁹ Cooper R. *Is There a New World Order?* / R.Cooper // *Prospects for Global Order* / [ed. by S. Sato, T. Taylor, S. Heival. — 1993. — Vol. 2. — 165 p.

¹⁰ Cox R.W. *Production, Power, and World Order: Social Forces in the Making of History* / R.W. Cox. — New York: Columbia University Press, 1987. — 500 p.

¹¹ Ikenberr G.J. *Liberal Internationalism 3.0: America and the Dilemmas of Liberal Order* / G. John Ikenberr // *Perspectives on Politics* 7.1. — 2009. — Volume 7. Issue 1. — P. 71–87.

кана ефективно перерозподіляти ресурси між суб'єктами міжнародних відносин, забезпечувати реалізацію мінімальних людських свобод (повинна будуватись на новій концепції демократії), а також національної безпеки (попередження конфліктів та забезпечення мирного співіснування)¹².

Переосмислення зміни форм демократії, здійснене представником глобалізаційної школи, британським політологом Девідом Хелдом, відбувається на основі зміни світового порядку, який характеризується численними дублюванням обов'язків органів влади, що підриває засади її ефективного функціонування¹³.

Дослідженням світового порядку займаються також представники марксистської та деконструктивістської школи. Так, Майкл Хард та Антоніо Негрі у своїй праці «Імперія» (2000), ототожнюють світовий порядок з імперією, що представляє собою специфічний режим глобальних відносин (нео)марксистського походження. Імперія створює потенціал для опору і революції. Народи, які представляють глобальний рух з демократичними характеристиками, на їх думку, піднімуться проти імперії¹⁴. Слід відзначити, що військова трансформація світового порядку висвітлюється також в інших наукових працях. Зокрема, в роботі Самюеля Філіпса Хатінгтона «Зіткнення цивілізацій та відтворення світового порядку» (1996) вказується, що сучасний світовий порядок сформувався після закінчення «холодної війни» і його основою виступають не окремі держави, а цивілізації. І тому нові військові протистояння будуть здійснюватись між цивілізаціями. У свою чергу, цивілізаційний порядок вимагатиме від Заходу (в першу чергу США) відмови від розповсюдження демократії та культурного зміцнення¹⁵. Протилежний погляд на місце США в міжнародному порядку висвітлюється в роботі Петра Дж. Катценштейн «Світ регіоналів: Азія та Європа в Американській імперії» (2005)¹⁶.

Слід зазначити, що до сьогодні серед представників західної наукової школи до сих пір немає однастайності щодо визначення сутності категорії «світовий порядок». Так, реалісти вбачають світовий порядок у системному взаємозв'язку між державами влада серед яких буде перерозподілятися за одним з чотирьох типів систем: *однополярний, біполярний, триполярний і мультиполярний* (багатополярний). Представники міжнародної політичної економії та марксистські вчені,

¹² Slaughter A-M. *A New World Order* / A-M. Slaughter. — Princeton, NJ: Princeton University Press, 2004. — 368 p.

¹³ Held D. *Democracy and the Global Order: From the Modern State to Cosmopolitan Governance* / D. Held. — Stanford, CA: Stanford University Press, 1995. — 336 p.

¹⁴ Hardt M. *Empire* / M. Hardt, A. Negri. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 2000. — 496 p.

¹⁵ Huntington S.P. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* / Samuel P. Huntington. — New York: Simon & Shuster, 1996. — 368 p.

¹⁶ Katzenstein P.J. *A World of Regions: Asia and Europe in the American Imperium* / P.J. Katzenstein. — Ithaca, NY: Cornell University Press, 2005. — 297 p.

як правило, прирівнюють світовий порядок до капіталістичної глобальної економіки. Взагалі, реалісти, міжнародні політичні економісти та марксистки вважають, що світовий порядок – це структура таких суб'єктів, як великі держави або економічні класи. З іншого боку, ліберали, конструктивісти та глобалісти вважають світовий порядок процесом, в якому держави або пануючі класи не є єдиними учасниками. Особлива увага звертається на діяльність різних міжнародних організацій, транснаціональних інститутів, що формують міжнародні норми та цінності, які впливають на світову політику. Крім того, варто відзначити численні дослідження щодо визначення місця США в процесі становлення та розвитку міжнародного порядку, в якому демократія та її просування відігравали центральну роль.

Отже, дослідивши підходи шести наукових шкіл щодо визначення сутності поняття світовий порядок, слід вказати не лише на їх відмінність, але й схожість – розробки системи регулювання міжнародних відносин, що здійснюється через діяльність міжнародних інститутів (організацій) шляхом використання інформаційного та матеріально-силового інструментарію. Проте, в трактуваннях світового простору російськими науковцями поєднуються кілька визначень, які зустрічаються в західних дослідженнях. Так, Ю.П. Давидов світовий порядок ототожнює із системою міжнародних відносин, яка відповідає, в першу чергу, інтересам найвпливовіших суб'єктів світового господарства і покликана забезпечити стабільний економічний ріст та безпеку¹⁷. В свою чергу, Г.П. Аніліоніс та Н.А. Зотова вказують, що в основі формування світового порядку є система взаємовідносин між країнами, які будуються на нормах та принципах міжнародних економічних відносин, які регулюються національним та міжнародними структурами¹⁸. Схоже визначення наводиться українською дослідницею Оленою Коппель, на думку якої порядок, можна визначити як систему норм та правил, розроблених світовою спільнотою з метою її регулювання¹⁹. Авторкою наголошується, що дана система характеризується динамічними змінами, які дозволяють для кожного часового проміжку виділяти специфічний вид або прояв міжнародного порядку, який поступово трансформується у світовий. Проте, О. Коппель солідарна з деякими представниками західної наукової школи в тому, що подібна організація реалізує інтереси найвпливовіших суб'єктів міжнародних відносин певного історичного етапу. Слід звернути увагу, що науковцем вказується не лише на організацію міжнародних ві-

¹⁷ Давыдов Ю.П. Норма против силы. Проблема мироурегулирования / [отв. ред. В.А. Кременюк]. — М.: Наука, 2002. — 287 с.

¹⁸ Анилионис Г.П. Глобальный мир: единый и разделенный. Эволюция теорий глобализации / Г.П. Анилионис, Н.А. Зотова. — М.: Международные отношения, 2005. — 686 с.

¹⁹ Коппель О. Концепції організації міжнародних систем / О. Коппель // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. — 2009. — № 37. — С. 4-8. — (Серія «Економіка»).

дносин як зовнішнього середовища міжнародних взаємозв'язків, але й — внутрішнього, тобто поступової, добровільної втрати національного суверенітету.

З позиції зміни де-факто зміни суб'єктного статусу деяких країн як складових міжнародної економічної системи доцільно звернутися до іще одного визначення категорії світовий простір, який наводять українські науковці Елеонора та Борис Кучменки. На їх думку, світовий порядок є не просто системою міжнародних економічних відносин, а системою «запрограмованою на безпеку, стабільність та розвиток»²⁰.

На основі проведеного аналізу трактувань сутності світовий порядок та визначення їх деякої схожості в системі регулювання, автори вбачають за доцільне розглянути концептуальні моделі організації світового простору.

Сучасні концептуальні моделі світового порядку

Провівши аналіз різних трактувань світового порядку можна виділити три основні аспекти, що дозволять структурувати та дослідити існуючі концептуальні моделі для визначення передумов та особливостей формування нової парадигми організації світового порядку. Вся різноманітність концептуальних трактувань зводиться до формування світового порядку в трьох основних підходах: політологічного, соціологічного, організаційного.

В рамках першого — *політологічного* підходу, визначається, що організаційна структура світового порядку є системою норм міжнародного (в т.ч. наднаціонального) права та звичаїв, які розробляються міжнародними інститутами (організаціями) та інтеграційними угрупованнями.

З одного боку, подібним міжнародним інститутом, на думку британця Г.Батлера, може стати Організація об'єднаних націй (ООН). Задля ефективної діяльності останньої країни повинні поступитися частиною свого національного суверенітету²¹. З іншого боку, ініціатором формування світового порядку можуть виступити також інтеграційні об'єднання. Виходячи з теоретико-методологічних засад міжнародної економічної інтеграції, передбачається створення супердержави, що може ефективно функціонувати в умовах дотримання соціокультурних *цінностей цивілізаційного* різноманіття. Інтенсифікація інтеграційного процесу, що об'єднує країни та інші інтеграційні угруповання, які територіально знаходяться на різних континентах,

²⁰ Кучменко Е. Історіографія критеріїв моделей світового порядку / Е. Кучсенко, Б. Кучменко // Наукові записки НаУКМА. — 2010. — Т. 104. — С. 57-63. — (Серія «Історичні науки»).

²¹ Українська дипломатична енциклопедія: у 2-х т. / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Ін-т міжнар. відносин; [редкол.: Л.В.Губерський (голова) та ін.]. — К.: Знання України, 2004. — Т.2. — 797 с.

зумовлює формування трансконтинентального виду економічної інтеграції. Відповідно новоутворена наднаціональна структура потребуватиме формування нової організаційної системи її функціонування (світового уряду), що може ефективно функціонувати з мови зникнення національних та культурних національних особливостей. Подібний підхід пояснюється теорією планетарної інтеграції – мондіалізму (от лат. «mundus», фр. «monde» – «світ»).

Формування трансконтинентального простору, знаходяться сьогодні лише на стадії становлення. З усіх амбітних мегапроектів організації трансатлантичних інтеграційних угруповань лише два були офіційно оформлені: Тихоокеанське партнерство (2015) та Торговельно-економічне співробітництво між ЄС і Канадою (2016) (табл. 1).

Одночасно, узгодження країнами норм торговельного регулювання в межах трансконтинентальних об'єднань, применшує позиції Світової організації торгівлі (СОТ) як основного суб'єкта регулювання на міжнародному рівні. На сьогодні, посилюються протиріччя між мегаблоками та СОТ за сферу контролю над міжнародною торгівлею²². Проте, слід звернути увагу на складність реалізації подібних проєктів, оскільки вони відрізняються від традиційних зон вільної торгівлі. Так, сфера взаємодії трансконтинентальних угруповань стосується не лише торгівлі товарами, але й торгівлі послугами, вільного переміщення інвестицій (капіталів), відкриття ринків державних закупівель, забезпечення умов чесної конкуренції, розробку механізму захисту прав інтелектуальної власності тощо. Відповідно подальше зростання кількості зобов'язань між учасниками даних об'єднань вимагатиме внесення змін до національного законодавства у сфері їх регулювання і, таким чином, обумовлюватиме збільшення витрат за умови їх невиконання в односторонньому порядку. Таким чином, складається стійкі взаємовідносини, що охоплюють усі сфери економічних взаємовідносин, що може стати основою для формування нового типу світового порядку.

Другий підхід у формуванні світового порядку – *соціологічний (структурний)*. Відповідно до такої системи, управлінські функції в ній здійснюються одними представниками соціуму над іншими, проте одночасно проповідуються ідеали свободи особистості. Таким чином, необхідною передумовою функціонування соціальної міжнародної системи є громадський порядок, тобто певна форма організації соціуму, що регулюються на основі певних норм (наприклад, правових) і цінностей (наприклад, культурних, етичних тощо).

²² Бирюков И.С. Формирование интеграционных супер-блоков как новая тенденция в мировой торговле / И.С. Бирюков // Горизонты экономики. — 2015. — № 5 (24). — С. 95-98.

Таблиця 1

**ТРАНСКОНТИНЕНТАЛЬНІ МЕГАПРОЕКТИ ЕКОНОМІЧНИХ ПАРТНЕРСТВ,
станом на 2014 р.²³**

Угода	Країни	Кількість країн- учасниць	Частка у світовому підсумку, %			
			ВВП ³	Експорт товарів	Експорт послуг	ППІ
Транстихоокеанське партнерство (Trans-Pacific Partnership, TPP) ¹	Австралія, Бруней, Канада, Чилі, Японія, Малайзія, Мексика, Нова Зеландія, Перу, Сінгапур, США, В'єтнам	12	42 (28)	23	25	33
Трансатлантичне торговельне та інвестиційне партнерство (Transatlantic Trade and Investment Partnership, TTIP) ²	Країни ЄС (28), США	29	47 (33)	24	40	39
Торговельно-економічне співробітництво (EU-Canada Comprehensive Economic and Trade Agreement) ¹	Країни ЄС (28), Канада	29	28 (19)	18	28	38
ЗВТ ЄС-Японія ²	Країни ЄС (28), Японія	29	32 (22)	19	29	36
Регіональне багатостороннє економічне партнерство (Regional Comprehensive Economic Partnership, RCEP) ²	Країни АСЕАН (10), Австралія, Китай, Японія, Індія, Республіка Корея, Нова Зеландія	16	29 (31)	34	16	20
Економічний пояс нового «Шовкового шляху» (тільки сухопутні маршрути) ²	Китай, Казахстан, Киргизія, Узбекистан, Туркменістан, Таджикистан, Іран, Ірак, Сирія, Азербайджан, Грузія, Туреччина, Україна, Росія, Білорусь, Польща, Німеччина, Голландія, Франція, Болгарія, Румунія, Італія, Іспанія та інші	>30	>45 (>35)	>35	>25	>20

Примітка: 1 – укладені угоди; 2 – угоди, що перебувають на стадії розробки; 3- за номінальним валютним курсом, а в дужках за ППС.

²³ Хейфец Б. Трансрегионалізація глобального економічного пространства / Б. Хейфец // Общество и экономика. — 2016. — № 6. — С. 19-42.

Наріжним каменем соціологічного підходу щодо концептуалізації міжнародних систем виступає система регулювання. На основі якої виділяються наступні типи систем: (1) *однополярна*, (2) *біполярна*, (3) *триполярна* і (4) *мультиполярна* (багатополярний). Така типізація систем визначається центрами впливу. Так, засновником однополярної системи вважають американського журналіста, соціолога Чарльза Краутхаммера, який в своєму есе «Момент однополярності» (1990) вказував на існування єдиної світової супердержави як в економічній, так і політичній сферах — США. Послаблення деяких позицій США на світовій арені є наслідком внутрішніх змін, а не глобальними політико-економічними причинами. Проте, на думку Ч. Краутхаммера, відсутність світового «сторожа» світ може опанувати хаос. Він припускає, що така однополярна система може бути лише перехідним етапом до нової світової системи, але не вбачає альтернативи США як країні-лідеру.

Відповідно модель міжнародної системи першого типу, характеризується чіткою ієрархічною організацією, то наступна, запропонована Імануїлом Валлерштайном, передбачає загострення конфлікту Північ-Північ між країнами-членами Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). І. Валлерштайн вважає, що полюсами такої системи можуть стати США і Японія (заплля Китай) та ЄС із Східно-Центральною Європою (заплля Співдружність незалежних держав, СНД)²⁴. Сфера впливу американо-японського гравітаційного ядра пошириться на тихоокеанський регіон, в тому числі Південну та Латинську Америки, а європейського ядра — Середній Схід і Перську затоку. Така модель передбачає розподіл країн на сферою реалізації інтересів країн-членів ОЕСР.

Мультиполярна система ґрунтується на розподілі владних повноважень між різними світовими акторами (на думку науковця, такими гравцями є США, Японія, ЄС, СНД, Китайська народна республіка), що зменшує можливість їх лобювання інтересів. Проте, в моделі не враховано зміну їх сили на світовій арені. Кучменко Е. та Кучменко Б. називають цю модель біполярним (ялтинсько-потсдамський) світовим порядком. В рамках якої регулювання здійснюється двома центрами сили. Регулювання відносин між центрами сили досягається шляхом мовчазного означення кожною стороною меж, вихід за які означає замах на чинний порядок.

Слід також звернути увагу, на модель Е. Равенейла, яка більш детально розглядає дифузю влади, вказуючи на домінування тенденції на усамостійнення різних за розміром держав. В моделі не вказують-

²⁴ Wallerstein I. World-systems analysis / I. Wallerstein. — Durham, NC: Duke University Press. — 2004. — 128 p.

ся на процес концентрації влади чи наявність гравітаційних центрів, проте вказується на занепад світових ієрархічних центрів.

Третій підхід становлення світового порядку — *організаційний*. Відповідно до останнього, стан структури світової системи, виступає показником її стійкості та змін; стабільності чи «революційності», співробітництва чи конфліктності, що виражається через дію законів функціонування та трансформації системи²⁵.

Світовий порядок визначає рамкові поведінкові умови для країн світового господарства в будь-якій сфері людського буття, що інколи може суперечити реалізації їх особистих або інших структур, що представляють їх інтереси. Організаційна структура прогнозувати поведінку різних держав, що мають різну політичну вагу на світовій арені. Оскільки більшість науковців та політиків, які висловлювали свої думки щодо становлення та розвитку світового порядку, сходяться на тому, що провідні позиції у формуванні світової архітектури відводяться великим державам тогочасної епохи. Зміна країн-лідерів може вносити корективи до структури міжнародної системи, проте сутність взаємозв'язків між її учасниками залишається незмінною (невелика кількість країн-лідерів, які відстоюють різні інтереси).

На думку, французького філософа, політолога, соціолога і публіциста Реймонда Арона, міжнародна система складається з наступних вимірів²⁶:

(1) конфігурації співвідношення сил — «центри влади» в міжнародній системі, визначають лінію поведінку країни у внутрішньо та зовнішньополітичних сферах. Конфігурація сил характеризується численністю головних акторів та специфікою їх взаємовідносин, що визначає основні її типи: біполярність і мільтиполярність;

(2) ієрархії акторів — вказує на існування нерівності у військовій, політичній, економічній, ресурсній, соціокультурній, інфраструктурній відмінності головних акторів;

(3) гомогенності або гетерогенності складу — визначає ступінь погодження між головними акторами принципів або цінностей, необхідних для формування ефективного світового порядку. Чим менше протиріч виникає між учасниками, тим більш гомогенною вважається система. Навпаки, гетерогенна система, характеризується протистоянням, нестабільністю, конфліктністю, хаосом.

Більш деталізована структура міжнародних систем запропонована канадським вченим Ж.-П. Деррієніком (типи примусу)²⁷: (1) число акторів; (2) розподіл сили між ними; (3) співвідношення між конф-

²⁵ Цыганков А.П. *Международные отношения: учебное пособие* / А.П. Цыганков. — М.: Новая школа, 1996. — 320 с.

²⁶ Aron R. *Paix et Guerre entre les nations* / R. Aron. — Paris: Calmann-Lévy, 1984. — 794 p.

²⁷ Derriennic J.-P. *Esquisse de problématique pour une sociologie des relations internationales* / J.-P. Derriennic. — Grenoble: STR, 1977. — P. 71.

літком і співпрацею; (4) можливості використання тих чи інших засобів (сили, обміну або переконання), що допускаються даною системою; (5) ступінь зовнішньої централізації акторів, тобто впливу характеру даної міжнародної системи на їх поведінку; (6) відмінність статусів між самими акторами.

На думку канадського науковця, навіть запропонована структуризація не дає можливості передбачити усі гіпотетичні типи міжнародних систем, проте вона стане у нагоді для визначення законів існування та видозміни.

Найбільш універсальною структуризацією міжнародної системи вважається концепція Мортон Каплана. Він виділяє шість типів систем, які носять переважно гіпотетичний характер (за винятком двох):

(1) система балансу сил, забезпечується за умови існування не менше 5-ти великих держав (мультиполярна), в іншому випадку вона трансформуватиметься в біполярну.

(2) гнучка біполярна система, передбачає появу на світовій арені не лише традиційних суб'єктів міжнародних відносин — держав, але й їх об'єднань (союзів та блоків та міжнародних організацій. Такий взаємозв'язок між трьома групами учасників визначає, на думку М.Каплана два типи гнучкої біполярної системи:

- ієрархічна — авторитарна біполярна система в якій воля голови коаліції нав'язується іншим учасникам в межах коаліції;

- не ієрархічна — демократична система, коли позиція коаліції формується шляхом проведення переговорів та консультацій серед відносно незалежних учасників коаліції.

(3) жорстка біполярна система (за своєю організаційною будовою схожа на другий тип), проте відрізняється значно ширшим колом учасників за рахунок включення не приєднаних і нейтральних держав, які характерні для гнучкої біполярної системи. В межах двох полюсів здійснюється ефективна організація багатосторонніх взаємовідносин, що спрямовані на застосування сукупних ресурсів та сили, розробку спільних засад дипломатичної поведінки, вирішення конфліктів тощо. Проте, пересічні актори за даної системи відіграють дуже обмежену роль і не в змозі вплинути на прийняті рішення, що стосуються усіх учасників блоку.

(4) універсальна система — прототип всесвітньої федерації, що управлятиметься універсальним актором (міжнародною організацією) в умовах політичної однорідності міжнародного середовища. Останнє характеризується розвинутою системою економічних та політичних зв'язків між універсальним та / або національними акторами на засадах солідарності. Слід звернути увагу, на широту повноважень універсального актора щодо організації міжнародної системи на недопущення порушення її стабільності за яку він несе особисту

відповідальність. Крім того, М. Каплан покладає на таку організацію вирішення ключової проблеми міжнародних відносин — перерозподіл ресурсів.

(5) ієрархічна система — ієрархічна система, яка характеризується жорсткою вертикальною підпорядкованістю національних держав, які втрачають національний суверенітет. Така організаційна система приводить до формування «світової держави».

(6) система одиничного вето, передбачає можливість блокування рішень щодо діяльності міжнародної системи через використання засобів шантажу. Проте, існує механізм протидії подібному тиску не зважаючи на потенціал супротивника.

На думку розробника універсальної класифікації міжнародних систем М.Каплана, усі з визначених ним види систем будуть носити гіпотетичний характер за умови: (1) зміни системи, (2) змін в системі, (3) характеру цих змін.

Отже, основні організаційні концепції структури міжнародної системи формуються на основі поведінки акторів, яка залежить від структурних характеристики системи. У свою чергу, Стенлі Хоффманн світовий порядок розглядає через оцінку основних його вимірів — характеристик, які визначаються на основі аналізу емпіричних даних, що резюмують дослідження методів створення та підтримання міжнародного порядку²⁸. Дослідником виділяються три виміри міжнародної системи: (1) горизонтальний, (2) вертикальний, (3) функціональний.

Найбільш вивченим серед запропонованих трьох вимірів є горизонтальний вимір, що представлений взаємовідносинами між головними акторами. За одним із сценаріїв, коли міжнародна система має багатополосну структуру, то забезпечення її стабільності відбувається через механізм політичної рівноваги. За іншим — баланс сил має тенденцію до безладу, хаосу.

Вертикальний вимір, розглядається через взаємовідносини сильних та слабких акторів. Повага та страх перед силою одного з акторів, виступає гарантом успішного функціонування ієрархічної і жорсткої організації світової імперії. В подібній системі насильство виступає основним, але не єдиним інструментом регулювання. Натомість функціональний вимір міжнародного порядку, характеризується якісною стороною міжнародних відносин. Серед елементів останньої варто виділити традиції дипломатії, стратегії поведінки акторів, честолюбство лідерів, моральні цінності, а також поведінка суб'єктів підприємницької діяльності, що повинні залишатися поза політикою. Отже, визначальним фактором в досліджуваних концептуальних моделях світового порядку залишається сила — і перш за все військова сила.

²⁸ Hqffmann S. L'ordre international / S. Hqffmann // *Traité de science politique*. — 1985. — Volume 1. — 675-680 p.

Контури нової парадигми організації світового порядку

Формування парадигми нового світового порядку повинно ґрунтуватися на взаємодії підходів різних наукових течій. Для початку запозицимо основні ідеї у біологів Дж. Кейна та Л.Берталанфі, які пояснили відмінність функціонування системи. В основі їх дослідження було покладено гомео-, гетеро стази, рівновагу, регулювання, еволюцію системи та перехід внутрішнього середовища системи до більш стабільного, урівноваженого. Поєднаємо з моделями абстрактної метасистеми кібернетиків з телеономічними рисами. Виходить система, *здатна до структурної самоорганізації*. Однак не можемо не погодитися, що будь-яка система прагне встановити баланс сил, рівновагу в середині системи. Проте завжди невідомими будуть залишатися T (хронологічна межа досягнення стану рівноваги) та модельний вигляд. Однак і тут можна поєднати теорії Всесвітнього вибуху, де вчені побудували модельний ряд, але не змоги знайти точку $T=0$ (звідки все розпочалося).

Оскільки ця змінна залишається невідомою у будь-якій науці, то звернемося до елементів системи, їх взаємодії, взаємозв'язків впорядкування системи, що має ознаки хаосу. Впорядкувати дану систему намагалися багато провідних політологів, соціологів, юристів та економістів. А якщо хаос — це і є чітко організований порядок? Тоді слід використати три основні доктрини: діалектику, еволюціонізм та синергетику. Розглядаючи систему, її розвиток — аналізуємо кількісні та якісні характеристики змін самої системи, використовуючи диференціацію, взаємне заперечення, коеволюцію різних підсистем тощо. Додамо динамічний хаос, як стан в якому знаходиться система при переході від одного етапу свого розвитку до іншого. Тут ми використовуємо синергетичний підхід в обґрунтуванні причин хаосу та описуємо ціле через його складові.

В.Буданов²⁹ запропонував у методології дослідження об'єднати гомеостатичність та ієрархічність. А О.Майборода³⁰ додав загальний системний аналіз, що дає такий симбіоз: гомеостатичність забезпечує та підтримує функціонування системи в певних рамках задля досягнення мети. Ієрархічність — підпорядкованість вищим рівням системи. Однак обидві методології дозволяють досліджувати стабільні системи. Проте, ієрархічність стабільна при підпорядкуванні нижнього рівня вищому, а для вищого — елемент порушення порядку та виникнення хаосу, частково через коеволюцію систем. Наприклад, розви-

²⁹Буданов В.Г. Методология синергетики в постнеклассической науке и образовании / В.Г. Буданов. — [3-е изд. испр.]. — М.: Издательство ЛКИ, 2008. — 240 с. (Синергетика в гуманитарных науках)

³⁰Майборода О. Синергетична парадигма дослідження функції етнічності у міжнародній системі / О. Майборода // Наукові записки. — 2017. — Випуск 5 (55). — С.191-216.

ток або коеволюція елементів системи на мікро- та макрорівнях спричиняє появу нових елементів на мегарівні. Отже, стабільність системи має тимчасовий характер.

Для обґрунтування цієї тези закладемо припущення. Припущення перше. Розвиток, міжнародної економічної системи, має бути сталим, лінійним та прогнозованим. Однак ми забуваємо, що розвиток системи зумовлений розвитком її основних елементів (нових індустріальних країн (НІК) і виокремлення групи азійських тигрів, стрімкий розвиток Китаю та Індії на фоні світового падіння ВВП), що є свідченням коеволюційного характеру розвитку елементів системи, а зростання взаємозв'язків між ними відбувається швидшими темпами ніж розвиток самих елементів. Друге припущення — система є замкненою. Побудова будь-якої моделі ґрунтується на принципах замкненості системи, тобто міжнародну економічну систему ми повинні аналізувати на запереченні її відкритості для спрощення визначення впливу внутрішнього та зовнішнього середовища. Третє припущення ґрунтується на можливості самоорганізації неврівноваженої структури. А якщо ми неврівноважену структуру будемо розглядати як «constant», тоді слід зсунути акцент на фактори, що впливають на нестабільність системи. Виникає хаос, непередбачуваність еволюції системи, її стохастичність тощо. Стає неможливим побудувати сценарії її еволюції. Тоді ми починаємо аналізувати еволюційність розвитку системи, спостерігаємо за напрямками подальшого розвитку, тимчасовими аномаліями та кризою системи. Все це зводиться до того, що ми починаємо проводити більше спостережень, але всі вони зводяться до очікуваного результату. Тобто ми зазделегіть знаємо яку систему хочемо побудувати, скоріше за все повернутися до вже існуючої, та відтворити її, підтверджуючи емпіричними перевірками.

А якщо не будувати оптимістичні сценарії розвитку, визнаємо факт недосконалості методології та підходів аналізу. Зосередимо увагу на етапах переходу системи від одного рівня до іншого. Завжди маємо хаос. Надамо можливість елементам системи розвиватися коеволюційно, але з різними темпами. Елементи почнуть групуватися за темпами свого розвитку, формуючи певні ядра. Периферія почне групуватися навколо певних ядер, створюючи унісон розвитку групи елементів у таких умовах, тобто когерентність на основі культурної та цивілізаційної єдності та «впорядкованості» економічного порядку. Останній ми розглядаємо з точки зору постійно повторювальних зв'язків, економічних законів та закономірностей. Отже, одноманітних, регулярних, прогнозованих процесів у певній просторовій або часовій послідовності, які формують новий порядок. Запровадження в науку концепції нестійкості та хаосу мало наслідок заперечення за-

даності насамперед майбутнього поняття можливості або вірогідності³¹ оскільки всі попередні теорії зводилися до інституціоналізму, то залишається досягнення стабільності системи. Знову повертаємося до точки Т, з якої подальший розвиток системи може розглядатися у будь-якому напрямку. З появою таких точок, виникають локальні дестабілізаційні процеси, які можуть формувати конфлікти між елементами, поширюватися, проходячи процес модифікації і створювати передумови для формування нового стану. Проте перехід системи від стабільності до нестійкості може спричинити не лише розлад системи, але й її розпад.

А якщо розглядати хаос як стан системи, що еволюціонує, пристосовується до нового стану середовища з чіткими цілями свого розвитку. Відбувається формування нової системи на основі взаємодоповнення різного рівня розвитку елементів з подальшою побудовою нової архітектури, яка повинна забезпечити стійке економічне зростання в планетарному масштабі. Припущення про неминучий розпад системи будується на теорії ентропії. Ентропія (давньогрецьке *ἐντροπία* — поворот, перетворення) науковий термін, що характеризує міру хаосу та невпорядкованості системи, та наукова величина, що описує напрям руху або розвитку процесу. Візуально, чим ближче розташовані предмети, тим більша ентропія.

Трансформація старої системи може також відбуватися на основі імплементації міждисциплінарної теорії конвергенції. Економічну її складову можна проаналізувати через динаміку світового ВВП та темпів приросту ВВП (рис. 1-2).

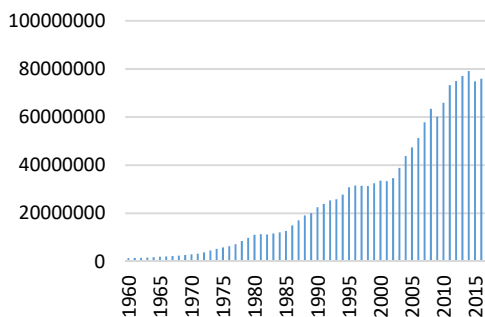


Рис. 1. Динаміка обсягів світового ВВП, млрд дол. США³²

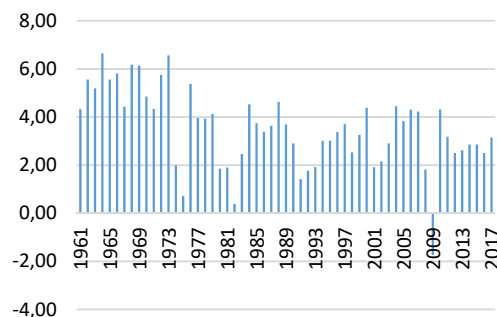


Рис. 2. Щорічні темпи приросту світового ВВП, %³³

³¹ Пригожин И. Конец определенности. Время, хаос и новые законы / И. Пригожин. — Ижевск: НИЦ «Регулярная и хаотическая динамика», 2000. — 208 с.

³² ВВП в млрд дол. США / Світовий банк [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>

³³ Щорічні темпи приросту ВВП / Світовий банк [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG>

Згідно з даними рис. 1, ми можемо прослідкувати позитивну динаміку зростання ВВП у світі. Починаючи з 1960 р. ВВП зріс майже у 25 разів. Якщо брати зазначений період, звичайно він є позитивний. Однак несуттєвий вплив економічних циклів все ж-таки простежується на рисунку. Якщо говорити про кризу 1974-1975 рр., то окрім скорочення ВВП в промислово-розвинених економіках, ми не бачимо це на графіку. Проте криза 1981-1982 рр. більш суттєво вплинула на економічний благостан країн світу і трошки уповільнила динаміку зростання світового ВВП. Чергове уповільнення припадало на 1997-1998 рр., однак було відчутно переважно в країнах Південно-Східної Азії. В 90-х роках також відбулося незначне уповільнення економічного розвитку країн. Це можна пов'язати декількома основними причинами: черговий поділ світу (розпад Радянського Союзу) та збільшення обсягів торгівлі у порівнянні з світовим виробництвом. Всі наступні періоди більше характеризуються змінами економічного розвитку світових лідерів. Так, США а початку 2000-х років показує зниження темпів економічного зростання через невідповідність реального інвестування та підвищеною активністю капіталовкладень в акції ІТ-компанії на фондових біржах. Щодо темпів приросту ВВП, то ми маємо спадну функцію (рис. 2). Основним світовими акторами, що вплинули на даний тренд є промислово-розвинуті країни. Зокрема, відбулося уповільнення темпів економічного розвитку Японії через зменшення купівельної спроможності населення, а відтак і зменшення обсягів внутрішніх інвестицій в країні. Позиції США залишаються незмінно сталими, чому сприяє політика уряду, яка ще у 60-х роках зафіксувала щорічне зростання ВВП та інфляції на рівні 3%, а безробіття — на рівні 5-7%. Також можемо впевнено говорити про сталу політику урядів Великобританії, Німеччини, Франції, Канади тощо. І зовсім іншу тенденцію мають Бельгія, Швеція, Туреччина, Венесуела, які показують втрату позицій кожні 10 років. Зовсім інша тенденція відбувається у країнах, що розвиваються. Безперечним лідером залишається Китай, який має найбільші темпи економічного зростання, за рахунок ефективної політики залучення прямих іноземних інвестицій, встановлення відповідних квот та успішного аутсорсингу. Для підтвердження даної тези проаналізуємо абсолютний показник ВВП та ВВП за паритетом купівельної спроможності в країнах з різним рівнем доходів (рис. 3)

Як ми бачимо на рис. 3, відбувається прискорення зростання виробництва на душу населення або валового внутрішнього продукту на душу населення в бідних країнах у порівнянні з багатими, що дозволяє оцінити величину ВВП в однаковій валюті за ринковим курсом, та усунути ефект більш низької вартості праці в країнах, що розвиваються в порівнянні з розвиненими. Звернемо увагу на те, що розрив навіть з найменш розвинутими країнами скорочуються іще більше за показниками темпів росту даних показників (рис. 4), що поясню-

ється використанням однакових технологій, доступ до яких поступово збільшується, здатністю освоювати нові ринки, залучати капітал і впроваджувати нові технології тощо.

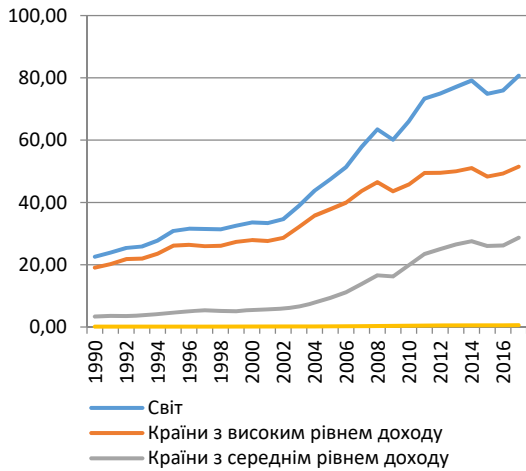


Рис. 3. ВВП країн з різним рівнем доходу, трлн. дол. США³⁴

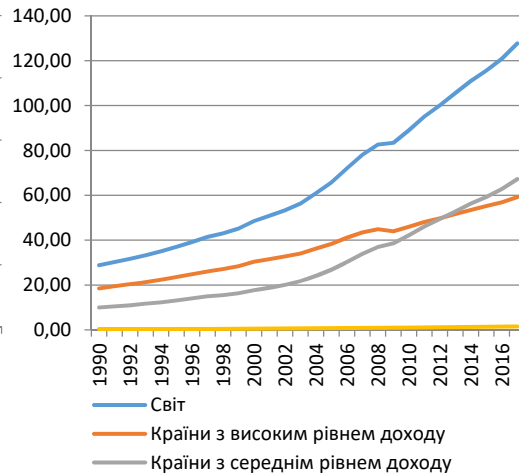


Рис. 4. ВВП за ПКС країн з різним доходу, трлн. дол. США³⁵

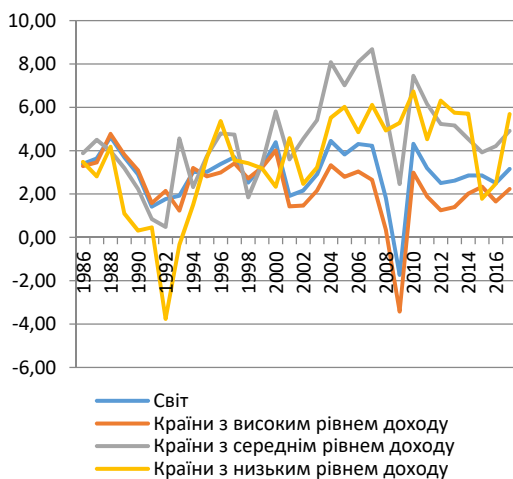


Рис. 5. Щорічні темпи росту світового ВВП, %³⁶

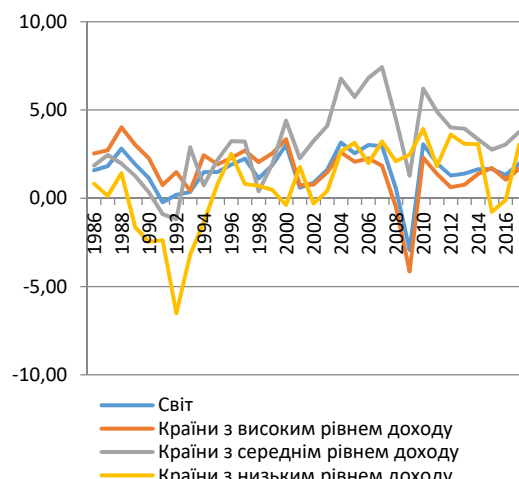


Рис. 6. Щорічні темпи росту світового ВВП за ПКС, %³⁷

³⁴ ВВП в дол. США / Світовий банк [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>

³⁵ ВВП за паритетом купівельної спроможності / Світовий банк [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.PP.CD>

Відповідно до рис. 5-6 скорочення темпів росту спрямоване на зменшення економічного розриву між країнами різними за рівнями економічного розвитку (основна ідея теорії конвергенції). Скорочення обсягу ВВП за ПКС на душу населення в абсолютних величинах між країнами з високим та середнім рівнем доходу починається з 2000-х років (з 7 до 3,9 разів протягом 1990-2017 рр.), а між першими та останніми на 10 років пізніше (з 25,2 до 22,8 разів з 2000-2017 рр.) (рис. 7). Проте, у посткризовий період (2008-2009 рр.) темпи росту ВВП за ПКС на душу населення перевищують показники країн з високим рівнем доходу та середній світовий показник (рис. 8).

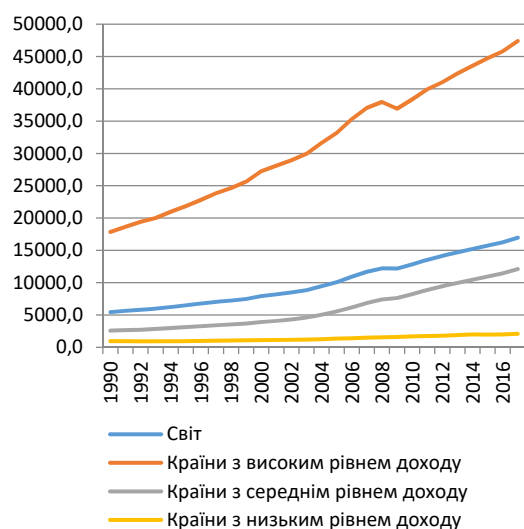


Рис. 7. ВВП за ПКС на душу населення, дол. США³⁸

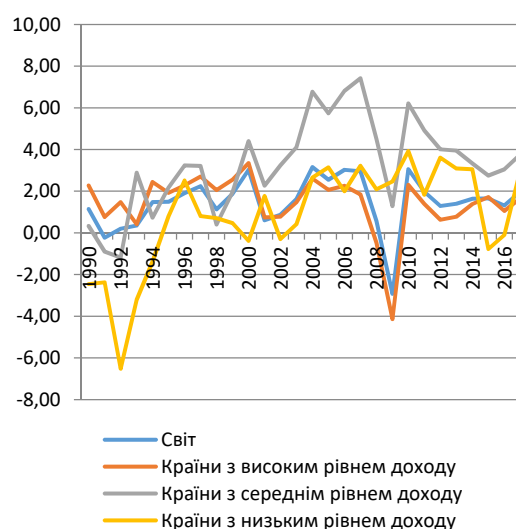


Рис. 8. Темпи росту ВВП за паритетом купівельної спроможності на душу населення, %³⁹

В умовах скорочення розриву в темпах економічного зростання країн в цілому та на душу населення, що більш репрезентативно представлено на основі показника ВВП за ПКС в умовах зростання кількості населення планети за рахунок країн з середнім та низьким

³⁶ Щорічні темпи росту ВВП / Світовий банк [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG>

³⁷ Щорічні темпи росту ВВП за паритетом купівельної спроможності / Світовий банк [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.PP.CD>

³⁸ ВВП за паритетом купівельної спроможності на душу населення / Світовий банк [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.CD>

³⁹ Темпи росту ВВП за паритетом купівельної спроможності на душу населення / Світовий банк [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD.ZG>

рівнем доходу, що посилить інтенсивність використання планетарних ресурсів та внесе корективи в їх перерозподіл (рис. 9-10).

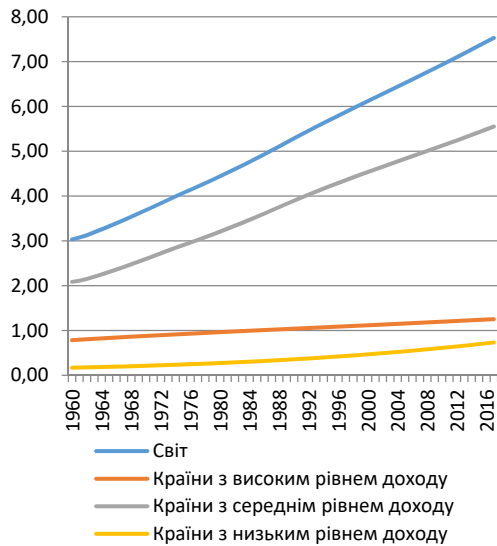


Рис. 9. Чисельність населення, млрд осіб⁴⁰

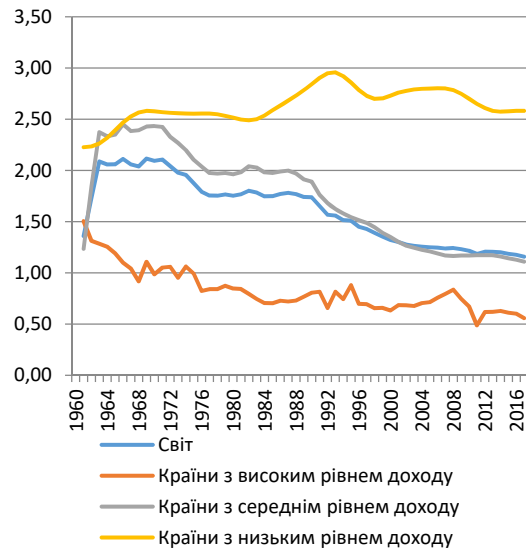


Рис. 10. Темп росту населення, %⁴¹

Відповідно до даних наведених на рис. 9, сьогодні чисельність населення в світі зростає на 1,1 % щорічно, додаючи до приблизно 7,5 мільярдів людей на планеті ще 83 мільйони в рік. Людство сягне 8 млрд приблизно до 2013-го, а 9-ти — в 2017 році. До кінця ж століття, виходячи з середнього прогнозу народжуваності і смертності ООН, світ досягне 11,2 мільярда чоловік (з ймовірністю 95 % нас буде від 9,6 до 13,2 млрд). Отже, у 2000 р. у розвинених країнах ВВП на душу населення складав приблизно 36 000 дол., а в інших країнах — 4 500 дол. Якщо дохід в розвинених країнах зростає зі швидкістю 1 % річних, то в країнах, що розвиваються, — 5,2 %. Додаємо зростання населення на 1 %⁴², то отримаємо зростання у розвинених економіках — 2 %, а у країнах, що розвиваються, — 6 %. Крім того, населення в країнах, що розвиваються, зростає швидшими темпами. Таким чином, теорія конвергенції показує яким чином країни, що ро-

⁴⁰ Чисельність населення / Світовий банк [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL>

⁴¹ Темп росту населення / Світовий банк [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.GROW>

⁴² Світові перспективи народонаселення 2017 / ООН [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://esa.un.org/unpd/wpp/DataQuery/>

звиваються, досягають більш високого темпу економічного розвитку ніж розвинені економіки (рис. 11).

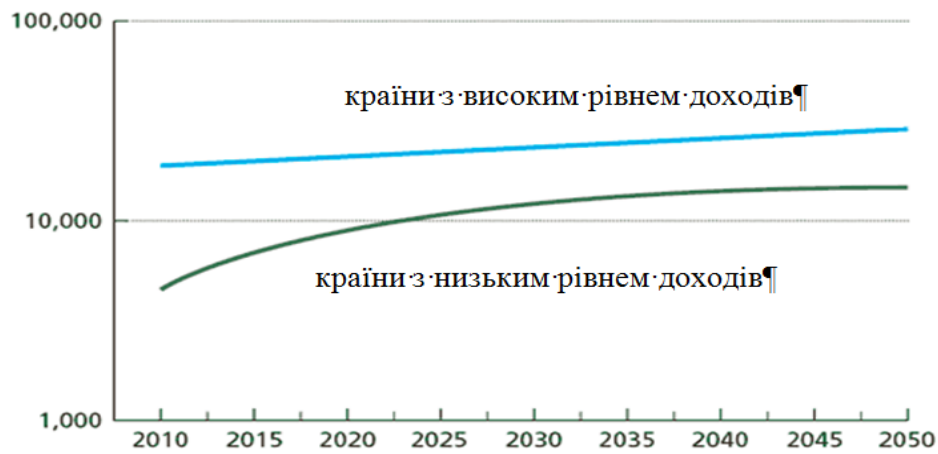


Рис. 11. Фактичне та прогнозоване скорочення розриву в доходах між країнами з високим та низьким їх рівнем⁴³

Перед світовою спільнотою постає запитання щодо трансформації існуючого світового порядку в умовах зростання чисельності населення в поєднанні з ідеєю конвергенції. Нова економічна політика повинна забезпечити повернення до ефективного використання ресурсів планети та уникнення глобальних катастроф, що суперечить процесу глобалізації та транснаціоналізації, створюючи хаос.

Отже, чим ближчий рівень економічного розвитку країн, тим більша ентропія. Хаос можна виміряти шляхом підрахунку кількості вірогідних напрямів вирівнювання економічного розвитку країн, тобто асиметрії, ентропія тоді буде пропорційна логарифму кількості таких варіацій. Таким чином, можна припустити, що в замкненій системі економічних відносин ентропія зростає. На систему впливають нові фактори, які не мають злагоджених дій та, зазвичай, спільної мети. Якщо фактори впливу випадкові — то система почне рухатися від порядку до хаосу, оскільки шляхів досягнення останнього набагато більше. Крім того, будь-яка система буде створювати супротив зменшенню ентропії та формувати порядок шляхом зміни впливу зовнішніх факторів. Інший шлях — виявити діалектику взаємозв'язків. Якщо ми говоримо про хвилеподібний розвиток будь-якої системи, а зростання та падіння лише перехід від однієї фази до іншої, то пере-

⁴³ Рівень доходу за групами країн світу / Світовий банк [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.CD?locations=XM-XD-XT-XN>

хід від стабільності до хаосу можна розглядати як етап реструктуризації. Не слід повертатися до відновлення стану рівноваги, оскільки ми будемо прагнути відтворити систему, яка вже почала руйнуватися. Слід зосередитися на елементах, які першими почали руйнуватися, визначити фактори впливу на їх руйнацію і виявити незначні зовнішні фактори, спричинили найбільший руйнівний ефект в елементах системи.

Наступним кроком у формуванні нового порядку є перехід до нелінійного розвитку системи. Такий підхід дозволить відійти від сталих стереотипів формування та побудови економічної системи на основі закономірностей економічного розвитку та неминучості впливу економічних законів. Чим це буде відрізнятися від лінійного розвитку — визнання факту неминучого краху існуючої економічної системи на основі реструктуризації, ускладнення системи, великої волатильності (від апогею розвитку до деградації) внаслідок саморозвитку та адаптації системи. Ключовим у розвитку такого хаосу має стати відсутність інституціоналізму сучасної системи глобального менеджменту. Тоді ми зможемо знайти незначні, випадкові, фактори, які спричинять найбільші потрясіння, запустити автокаталітичні процеси, змінюючи елементи середовища, які стануть прискорювати зміни у всьому просторі. Виявити випадкові фактори, вплив яких не слід нівелювати. Внаслідок їх усунення ми створимо закрити ізольовану систему, яка приведе зменшення ентропії та наближення краху існуючої системи. Відповідно до цього розвиток хаосу в існуючій системі приведе до формування нового світового порядку. В основі останнього буде зроблено акцент на випадковості, хаотичності явищ та процесів, які впливають на елементи економічної системи. Хвилеподібний розвиток елементів спричинить розвиток вищого порядку, які не лише змінять форму, а й набудуть нового значення та складності, взаємопереплетення тощо.

Отже, світовий порядок — це відкрита система, яка побудована під впливом дії випадкових факторів нелінійного розвитку її елементів, побудованих за ієрархічним принципом, еволюційності та складності.

Висновки

Проведений міждисциплінарний аналіз теоретико-методологічних засад структурної організації світового порядку, дозволяє зробити наступні висновки.

Існування емпіричних та практичних підходів щодо аналізу сутності категорії «світовий порядок», з одного боку, розширюють та зба-

гачують дослідницький інструментарій, а, з іншого — ускладнюють цілісність сприйняття, що характеризується синтезом міждисциплінарних поглядів. Відповідно до цього, світовий простір можна визначити як систему взаємозв'язків національних середовищ з властивими кожному із них характеристиками, які зумовлюється дією об'єктивного (дією загальноцивілізаційних законів та закономірностей) та суб'єктивного (узаконеними нормами, правилами, принципами міжнародних відносин, що розробляються міжнародними інститутами) начала.

Організаційний механізм формування та ефективного функціонування світового простору є нестійким і піддається коригуванню, трансформації та повній видозміні під впливом ендогенних (внутрішніх факторів національних систем) та екзогенних (системи міжнародних відносин в цілому) факторів. Таким чином, забезпечення економічних інтересів суб'єктів на мікро- та макрорівнях повинно виступати основою формування світового порядку. Відповідно до вищезазначеного, суб'єкти мікрорівня повинні отримати рівні права та можливості щодо реалізації демократичних свобод особистості, свободи слова, вільного вибору сфери діяльності тощо. В свою чергу, суб'єкти макрорівня повинні отримати гарантовану можливість на соціально-економічний розвиток та можливість захисту своїх інтересів на світовій арені, що розкривається через розширення та поглиблення системи міжнародних взаємовідносин. Проте неузгодженість інтересів та недемократичність шляхів їх погодження, зумовлюють посилення відцентрових сил та краху світового порядку.

Перерозподіл сили впливу щодо формування та контролювання світового порядку в межах якого досягається узгодження інтересів суб'єктів міжнародних відносин, обумовлює появу значної кількості концептуальних засад формалізації історичних видів світових порядків та прогнозування майбутніх його проявів. Загальноцивілізаційний підхід дослідження світового порядку здійснюється в трьох вимірах (політологічному, соціологічному, організаційному), які вказують на різні принципи його формування та функціонування. Так, юридичні аспекти організації світового порядку закріплюються в системі нормативно-правових актів, які розробляються на державному, наднаціональному та міжнародному рівнях, з метою забезпечення його стабільності. В залежності від розподілу сил впливу на прийняття тих чи інших регулюючих документів, обумовлюється формування умов нерівномірного перерозподілу виграшу від участі в системі міжнародних відносин, що є відповідною платою за підтримання стабільних умов, що висвітлюються згідно організаційних аспектів формування світового порядку. Проте, ефективність реалізації як політологічних,

так і організаційних аспектів формування світового простору стає можливим в умовах забезпечення достатніх можливостей для реалізації соціокультурних цінностей особистості (етичних, моральних, соціальних, правових тощо). Таким чином, в основі формування нового світового порядку повинно знайти відображення поєднання усіх трьох досліджуваних підходів.

Формування парадигми нового світового порядку повинно ґрунтуватися на взаємодії підходів різних наукових течій, ґрунтуючись на принципах міждисциплінарності та основних доктринах (діалектики, еволюціонізму та синергетики). Світовий порядок оснований на організації економічної системи. Кожна система, *здатна до структурної самоорганізації*, а її розвиток базується на диференціації, взаємному запереченні, ієрархічності, гомеостатичності, коеволуції різних підсистем. На певному етапі свого розвитку виникає непередбачуваність еволюції системи, її стохастичність. Стає неможливим побудувати сценарії її еволюції. Тоді ми починаємо аналізувати еволюційність розвитку системи, спостерігаємо за напрямками подальшого розвитку, тимчасовими аномаліями та кризою системи. Припущення про неминучий розпад системи будується на теорії ентропії, що характеризує міру хаосу та невпорядкованості системи. Отже, чим ближчий рівень економічного розвитку країн, тим більша ентропія. Ентропію можна виміряти шляхом підрахунку кількості вірогідних напрямів вирівнювання економічного розвитку країн, тобто асиметрії, ентропія тоді буде пропорційна логарифму кількості таких варіацій. Інший шлях — виявити діалектику взаємозв'язків. Слід зосередитися на елементах, які першими почали руйнуватися, визначити фактори впливу на їх руйнацію і виявити незначні зовнішні фактори, спричинили найбільший руйнівний ефект в елементах системи. Ми повинні підштовхнути розвиток ентропії в існуючій світовій економічній системі задля формування нового порядку на основі нової економічної системи, яка побудована під впливом дії випадкових факторів нелінійного розвитку її елементів, побудованих за ієрархічним принципом, еволюційності та складності.

Список літератури

1. Анилионис Г.П. Глобальный мир: единый и разделенный. Эволюция теорий глобализации / Г.П. Анилионис, Н.А. Зотова. — М.: Международные отношения, 2005. — 686 с.
2. Бирюков И.С. Формирование интеграционных супер-блоков как новая тенденция в мировой торговле / И.С. Бирюков // Горизонты экономики. — 2015. — № 5 (24). — С. 95-98.

3. Буданов В.Г. Методология синергетики в постнеклассической науке и образовании / В.Г. Буданов. — [3-е изд. испр.]. — М.: Издательство ЛКИ, 2008. — 240 с. (Синергетика в гуманитарных науках)
4. ВВП в млрд дол. США / Світовий банк [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.МКТР.CD>
5. ВВП за паритетом купівельної спроможності / Світовий банк [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.МКТР.РР.CD>
6. ВВП за паритетом купівельної спроможності на душу населення / Світовий банк [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.РСАР.РР.CD>
7. Давыдов Ю.П. Норма против силы. Проблема мироурегулирования / [отв. ред. В.А. Кременюк]. — М.: Наука, 2002. — 287 с.
8. Калюжный В. Контуры мирового устройства в XXI веке (теоретический анализ) [Электронный ресурс] / В. Калюжный // Власть. — 2009. — № 11. — С. 75-78. — Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/> (дата обращения: 11.03.2018 г.).
9. Коппель О. Концепції організації міжнародних систем / О. Коппель // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. — 2009. — № 37. — С. 4-8. — (Серія «Економіка»).
10. Кучменко Е. Історіографія критеріїв моделей світового порядку / Е. Кучменко, Б. Кучменко // Наукові записки НаУКМА. — 2010. — Т. 104. — С. 57-63. — (Серія «Історичні науки»).
11. Майборода О. Синергетична парадигма дослідження функції етнічності у міжнародній системі / О. Майборода // Наукові записки. — 2017. — Випуск 5 (55). — С.191-216.
12. Пригожин И. Конец определенности. Время, хаос и новые законы / И. Пригожин. — Ижевск: НИЦ «Регулярная и хаотическая динамика», 2000. — 208 с.
13. Рівень доходу за групами країн світу / Світовий банк [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.РСАР.CD?locations=XM-XD-XT-XN>
14. Світові перспективи народонаселення 2017 / ООН [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://esa.un.org/unpd/wpp/DataQuery/>
15. Темп росту населення / Світовий банк [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.GROW>
16. Темпи росту ВВП за паритетом купівельної спроможності на душу населення / Світовий банк [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.РСАР.KD.ZG>
17. Українська дипломатична енциклопедія: у 2-х т. / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т міжнар. відносин; [редкол.: Л.В.Губерський (голова) та ін.]. — К.: Знання України, 2004. — Т.2. — 797 с.

18. Хейфец Б. Трансрегионализация глобального экономического пространства / Б. Хейфец // Общество и экономика. — 2016. — № 6. — С. 19-42.
19. Цыганков А.П. *Международные отношения: учебное пособие* / А.П. Цыганков. — М.: Новая школа, 1996. — 320 с.
20. Чисельність населення / Світовий банк [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL>
21. Щорічні темпи приросту ВВП / Світовий банк [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG>
22. Aron R. *Paix et Guerre entre les nations* / R. Aron. — Paris: Calmann-Lévy, 1984. — 794 p.
23. Bull H. *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics* / H. Bull. — New York: Columbia University Press, 1977. — 335 p.
24. Cooper R. Is There a New World Order? / R. Cooper // *Prospects for Global Order* / [ed. by S. Sato, T. Taylor, S. Heiva]. — 1993. — Vol. 2. — 165 p.
25. Cox R.W. *Production, Power, and World Order: Social Forces in the Making of History* / R.W. Cox. — New York: Columbia University Press, 1987. — 500 p.
26. Derriennic J.-P. *Esquisse de problématique pour une sociologie des relations internationales* / J.-P. Derriennic. — Grignon: STR, 1977. — P. 71.
27. Gilpin R. *War and Change in the World Politics* / R. Gilpin. — Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1981. — 272 p.
28. Hardt M. *Empire* / M. Hardt, A. Negri. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 2000. — 496 p.
29. Held D. *Democracy and the Global Order: From the Modern State to Cosmopolitan Governance* / D. Held. — Stanford, CA: Stanford University Press, 1995. — 336 p.
30. Hqffmann S. *L'ordre international* / S. Hqffmann // *Traité de science politique*. — 1985. — Volume 1. — 675-680 p.
31. Huntington S.P. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* / Samuel P. Huntington. — New York: Simon & Shuster, 1996. — 368 p.
32. Ikenberry G.J. *Liberal Internationalism 3.0: America and the Dilemmas of Liberal Order* / G. John Ikenberry // *Perspectives on Politics* 7.1. — 2009. — Volume 7. Issue 1. — P. 71-87.
33. Katzenstein P.J. *A World of Regions: Asia and Europe in the American Imperium* / P.J. Katzenstein. — Ithaca, NY: Cornell University Press, 2005. — 297 p.
34. Miller L. *Global Order: Value and Power in International Politics* / L. Miller. — Boulder Co.: Westview Press, 1994. — 320 p.
35. Morgenthau H. *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace*. — [Fifth Edition]. — N.Y.: Alfred A. Knopf, 1973. — 618 p.
36. Raymond A. *Peace and War: A Theory of International Relations* / A. Raymond. — NY: Doubleday&Company, 1966. — 820 p.

37. *Slaughter A-M. A New World Order / A-M. Slaughter.* — Princeton, NJ: Princeton University Press, 2004. — 368 p.

38. *Wallerstein I. World-systems analysis / I. Wallerstein.* — Durham, NC: Duke University Press. — 2004. — 128 p.

39. *Waltz K.N. Theory of International Politics / N.Kenneth Waltz.* — N.Y.: McGraw Hill, 1979. — 256 p.

Стаття надійшла до редакції 27.01.2018.